



The Female Narrative of War in *Harras* written by Nasim Marashi and *Beirut Blues* Written by Hannan al-Sheikh

Mahdieh Hemmati ¹ | Mahsa Rone ^{2*}

1. M.A. student in comparative literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomieni International University, Qazvin, Iran. E-mail: mahdiyehh9921@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomieni International University, Qazvin, Iran. E-mail: rone@hum.ikiu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 26 August 2023
Received in revised form:
12 January 2024
Accepted: 14 January
2024

Keywords:

War literature,
female writing,
Haras,
Nasim Marashi,
Beirut Blues,
Hanan Alsheikh.

ABSTRACT

"Women's Writing" is a significant approach in feminist criticism. This approach is a distinct female narrative element of male writing, which represents the difference in the application of emotional lexis, more use of colored phrases, oaths, principles of procrastination, losers and syntactic characteristics such as the use of prayer sentences (curses and prayers), Descriptive sentences, question sentences appear in the form of self-esteem, and, finally, short and simplified sentences. Contents and issues such as historical affliction of self-confidence, and misandry, self-discovery, life concerns and overcoming romantic love are also from the feminine content. Nasim Marashi in *Haras* and Hannan al-Sheikh (the Lebanese female writer) in *Beirut Blues*, have different perspectives over war and human relations in the war condition and, in particular, position of women in the family and society. Using a descriptive-analytical method and a comparative approach of the female narrative of war, the effect of war on women's lives and their gender restrictions in the patriarchal society is described in this study and, furthermore, it was shown that female writers emphasized the terrible consequences of the war and expressed its affection and devotion based on their female spiritualities. They have never praised war, though. Both writers, by using emotional interpretations, of colored phrases, oaths and the emotional and praying sentences, and the simplicity and short sentences have considered contents such as historical affliction of self-confidence, and misandry, self-discovery, life concerns & overcoming of romantic love.

Cite this article: Hemmati, M., Rone, M. (2024). The Female Narrative of War in *Harras* written by Nasim Marashi and *Beirut Blues* Written by Hannan al-Sheikh. *Research in Comparative Literature*, 14 (2), 143-169.



© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/JCCL.2024.9455.2530



Extended Abstract

Introduction:

Women writers sometimes have different and even opposite views from men on various topics. One of the mentioned differences is the one between female and male narratives of war. Iran and Lebanon are among the countries that have faced domestic and foreign wars. War and its consequences created a special literary genre that was significantly different from the literature before the war. These changes are seen in the structure, language, and content of the literature. The literature of sacred defense is about writings and works that are related to the imposed war and its issues, and their main themes are war and its aftermath, also known as “resistance literature.” Lebanese literature, from a country that went through years of civil war and turmoil, has also become completely connected to war.

Method:

This research discusses the works of two female writers who have explored the theme of war in their fiction: Nasim Marashi and Hanan al-Shaykh. Marashi's novel *Haras* tells the story of a family whose life and destiny were affected by the eight-year long war between Iran and Iraq and its aftermath. Hanan al-Shaykh, in her novel *Beirut Blues*, portrays Lebanon in the civil war and the inner struggles of a patriotic character who has to choose between leaving or staying in her homeland. She shows the horrors of war, violence, exile, and destruction. Both novels present a feminine perspective on war, and the two writers have given an account full of worry and anxiety but also tinged with nostalgic love and emotion, which is remarkable. Marashi has a smooth and natural writing style, and she chooses the themes of her stories from people's concerns and social problems. Her stories are not linear. She also keeps the reader interested with captivating suspense until the last pages of the book. In *Haras*, the characters have a feminine spirit, and the writer, by describing their feelings, has created an engaging narrative. Hanan al-Shaykh, a feminist writer in Arabic literature, has written stories that challenge injustice and oppression, especially against women. She expresses the feminine spirit, emotions, and feelings, and uses a language that is intimate and simple without compromising the subject for formality and dryness. This research is a descriptive-analytical and comparative study. It introduces the theoretical foundations of the research, which are the components of feminine writing style. It studies the novels *Haras* and *Beirut Blues* and examines the indicators of feminine narrative from the perspective of feminine writing at three levels: lexical, syntactical, and content. It analyzes the components of feminine narrative, such as the use of feminine emotional expressions, swear words, phrases that show reasoning and emphasis, sentences that apply or request something, questions that are used as soliloquies, sentences that are incomplete or simple, and contents that reflect historical resentment, forgetfulness, hatred of men, concern for life, romantic love, and self-discovery.

Results and Discussion:

The female characters in “*Haras*” want to pursue their individual rights. But in “*Beirut Blues*”, the female character tries to reach her lover or free the land from war. Women describe war and

their emotional perspective, which is full of sadness, sacrifice, and grief. *Haras* and *Beirut Blues* show the features of feminine storytelling in the areas of lexis, expressions, words, emotional expressions, use of words for colors, phrases that show reasoning and emphasis, sentences that ask or beg for something, swear words, and how they make sentences. Most of the words used in both works are about family, women's issues, and feminine interests. These two works reflect the emotions and feelings of the female narrator. By using simple writing, descriptive details, and questions / appeals (prayer and curse), these writers have shown how their writing differs from masculine writing. Both writers have used a variety of words to express emotions and beauty. For example, both writers are careful when using colors. Both writers' works have emotional expressions that are common in women's speech, such as using small words, curses, and prayers, and phrases that show the speaker's passion, excitement, and feelings.

Many themes such as criticizing forgetfulness, dreaming and imagining, wishing, waiting, hanted toward men, finding and exploring oneself, caring for life, and the dominance of romantic love, are the content features of feminine narrative. *Haras* has more examples of the main characters in the story using pleading sentences and swear words in their language, because the female characters have less self-confidence, while *Beirut Blues* shows more of the power of love. For both writers, family is the source and basis of life in the theme of caring for life. The writers mention the supportive role of men in the family. In the relationship of Asmahan, the narrator in *Beirut Blues*, has more examples of the theme of the dominance of romantic love. The female characters in both works try to find their identity and place in their own ways. Paying attention to home is also a noticeable topic and the women in both novels spend most of their time at home. Dreaming is also one of the concepts that the two writers use.

Conclusion:

In these novels, two women writers told stories of war from a feminine perspective. We found that both of them expressed their emotions and feelings clearly, using details, simple language, and questions and requests. They also used short sentences more often because they paid attention to small things. Their writing showed their passion, excitement, and feelings. In *Haras*, the character Rasool showed how men in a male-dominated society treated women as "the other" and did not value them as much as men in every aspect of his life, work, and family. Rasool preferred sons over daughters. Both novels also showed how women searched for themselves and their identity as women, but they did it in different ways. Both novels had themes of dreaming, imagining, and wanting a home and a family. The women in the stories used these themes to escape from the harsh reality of the world outside. The Lebanese novel focused more on the theme of romantic love, and the character Asmahan used her relationships with different people to overcome her doubts and find herself. *Haras* also had romance, but it was more influenced by society and the mood of the people.



روایت زنانه از جنگ در هرس نسیم مرعشی و زارهای زنی به نام بیروت حنان الشیخ

مهدیه همتی^۱ | مهسا رون^{۲*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد ادبیات تطبیقی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: mahdiyehh9921@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: rone@hum.ikiu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

«نوشتار زنانه»، از رویکردهای مطرح نقد فمینیستی، روایت زنانه را متمایز از نوشتار مردان می‌داند؛ این تفاوت در کاربرد واژگان عاطفی، رنگ‌واژه‌ها، سوگندواژه‌ها، عبارات تعللی و مشددها و ویژگی‌های نحوی همچون کاربرد جملات دعایی (نفرین و دعا)، جملات توصیفی، جمله‌های پرسشی به شکل حدیث نفس، جملات کوتاه و ساده‌نویسی نمود می‌یابد. موضوعاتی همچون فراموش‌شدگی زنان، مردستیزی، خودجویی، دغدغه زیست و غلبه عشق رمانسی نیز از محتواهای زنانه است. نسیم مرعشی در هرس و حنان الشیخ، نویسنده زن لبنانی، در *زارهای زنی به نام بیروت*، زوایای مختلفی از موقعیت و جایگاه زنان در خانواده و جامعه جنگ‌زده را ترسیم کرده‌اند. در پژوهش حاضر، به روش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد تطبیقی، روایت زنانه از جنگ در این دو رمان و تأثیر جنگ بر زندگی زنان و محدودیت‌های جنسیتی آنان در جامعه مردسالار توصیف و نشان داده شده که نویسندگان زن بیشتر بر عواقب خانمان‌برانداز جنگ تأکید دارند و براساس روایات زنانه خود، با بیان عاطفی، غم و فداکاری‌هایشان در جنگ را روایت کرده‌اند و هیچ‌گاه ستایشگر جنگ نبوده‌اند. هر دو نویسنده، با بهره‌گیری از تعابیر عاطفی زنانه، ذکر رنگ-واژه‌ها، سوگند و جملات دعایی و عاطفی و پرسشی، ساده‌نویسی و جملات کوتاه به مضامینی همچون نقد فراموش‌شدگی زنان، مردسالاری، خودجویی، عشق و... پرداخته‌اند.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۴

واژه‌های کلیدی:

ادبیات جنگ،
نوشتار زنانه،
هرس،
نسیم مرعشی،
زارهای زنی به نام بیروت،
حنان الشیخ.

استناد: همتی، مهدیه؛ رون، مهسا (۱۴۰۳). روایت زنانه از جنگ در هرس نسیم مرعشی و *زارهای زنی به نام بیروت* حنان الشیخ. *کوش‌نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۴ (۲)، ۱۶۹-۱۴۳.



© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/JCCL.2024.9455.2530

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

جنگ، از تلخ‌ترین حوادث بشری، همواره ویرانی و خرابی در پی داشته و انسان‌های زیادی را قربانی کرده‌است. با توجه به بُعد روانی و عاطفی زنان، آنها همواره یکی از مخالفان سرسخت جنگ بوده‌اند اما به سبب آن که نقشی در مسائل سیاسی و نظامی نداشتند هرگز نمی‌توانستند خواسته خود را، که همانا صلح و آشتی بود، محقق سازند. همین خصائص روانی و عاطفی موجب شده زنان توصیف و روایتی متفاوت با مردان از جنگ داشته‌باشند. نویسندگان زن درخصوص موضوعات مختلف گاه دیدگاه‌های متفاوت و حتی متناقضی با مردان داشته‌اند، که یکی از جنبه‌های تفاوت میان دیدگاه زنانه و مردانه در نحوه روایتگری جنگ است؛ مثلاً زنان در توصیف جنگ بیشتر بر عواقب خانمان‌برانداز آن تأکید می‌کنند و مبتنی بر روایات لطیف‌تر خود، دیدگاهی همراه با عاطفه و غم و فداکاری و اندوه نسبت به جنگ دارند و هرگز در آثار خویش به ستایش جنگ و ستیز نپرداخته‌اند.

در کشورهایی که سایه شوم جنگ سال‌ها زندگی‌شان را متأثر ساخته‌است می‌توان ردپای این پدیده را در تمامی حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی آنها، از جمله ادبیات داستانی، دید. ایران و لبنان نیز از جمله کشورهایی هستند که در دوران معاصر چندین جنگ داخلی و خارجی را تجربه کرده‌اند.

نسیم مرعشی، نویسنده ایرانی، و حنان الشیخ، نویسنده زن سوری، از نویسندگانی‌اند که در آثار داستانی خود به موضوع جنگ پرداخته‌اند. در مجموع، در هر دو رمان با روایتی زنانه از جنگ مواجهیم و دو نویسنده، با توجه به جنسیت خود، روایتی همراه با نگرانی و اضطراب، البته با چاشنی عشق و عاطفه حسرت‌آلود، از جنگ به‌دست داده‌اند که درخور تأمل و بررسی است.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

با توجه به اهمیت موضوع روایت و تفاوت‌های روایت زنانه با روایت مردان، بویژه درخصوص پدیده جنگ که ابعاد عاطفی و روان‌شناختی خاص خود را دارد، انجام پژوهش‌هایی این چنین ضروری می‌نماید. همچنین بررسی مقایسه‌ای روایت زنانه از جنگ می‌تواند ما را با ویژگی‌ها و مختصات فکری و عاطفی زنان جوامع مختلف درباره این موضوع آشنا کند و نظرگاه زنان را به موضوع جنگ شفاف و آشکار سازد. درواقع، حنان الشیخ و نسیم مرعشی، هر دو با محوریت زن و ذهنیت زنانه، داستان خود را سامان داده‌اند و زیست زنان جنگ‌زده و مصائب خانوادگی و اجتماعی آنها را روایت و درخلال آن

باورها و سنت‌های قومی و مذهبی محدودیت‌ساز برای زنان را مطرح کرده‌اند. با توجه به زن بودن دو نویسنده و تشابه وضعیت سیاسی و اجتماعی دو کشور و جنگ‌هایی که گریبان‌گیر مردم هر دو سرزمین شده‌است، پیش‌بینی می‌شود اشتراکاتی در نحوه روایت جنگ در این دو اثر نیز مشهود باشد.

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

- کیفیت روایت زنانه از جنگ در دو رمان هرس و زارهای زنی به نام بیروت چگونه است؟
- جنسیت دو نویسنده چه تأثیری بر گزارش و شیوه روایتگری آنها از جنگ دارد؟
- دو رمان هرس و زارهای زنی به نام بیروت، از منظر روایت زنانه، چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارند؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

در بررسی تطبیقی روایت زنانه از جنگ در دو رمان هرس و زارهای زنی به نام بیروت تاکنون پژوهشی انجام نشده‌است. اما پژوهش‌های مشابهی در قالب کتاب، مقاله یا پایان‌نامه انجام گرفته‌است که نتایج آنها برای پژوهش حاضر می‌تواند راهگشا باشد:

- جمیله امین حسین، در کتاب *المراة فی الروایة اللبنانیة المعاصر* (زن در داستان‌های معاصر لبنان) (۲۰۱۶)، به تحلیل آثار نویسندگان شاخص معاصر مانند حنان الشیخ، لیلی عسیران، لیلی بعلبکی، عفیفة کرم، إملى نصرالله و... می‌پردازد. نویسنده در جستار نخست فصل دوم کتاب خود، در تحلیل کیفیت بازتاب جنگ داخلی لبنان در داستان‌های زنان، معتقد است الشیخ به‌خوبی توانسته وضعیت زنی تنها در حصار انبوهی از محدودیت‌های خانوادگی و اجتماعی را در کشاکش جنگ داخلی نشان دهد. او برید بیروت را رمانی ضدجنگ دانسته که عواقب تلخ جنگ بر زندگی زنان را فارغ از جنبه‌های ایدئولوژیک جنگ لبنان، با تأکید بر ارزش‌های عام انسانی روایت کرده‌است.

- جورج جحا، در مقاله «روایة لحرب اللبنانیة... متى تکتب؟» (۲۰۰۱)، با این پیش‌فرض که داستان جنگ لبنان همچنان نانوشته مانده، پاره‌ای از آثار داستانی، از جمله رمان *برید بیروت* حنان‌الشیخ را بررسی کرده و معتقد است تمرکز الشیخ بر خلق زیبایی و ارائه روایتی شاعرانه از جنگ، به انباشت خاطرات روزمره و بیان جزئی احساسات و افکار آسماهان، شخصیت اصلی رمان، انجامیده که باعث توقف رمان و مختل شدن سیر روایی آن شده‌است. جحا این رمان را نه بیان واقعیت‌های جنگ که بستری برای طرح خط‌قرمزهایی دانسته که باورهای مذهبی و قومی در زندگی زنان لبنان رقم‌زده‌اند.

- ابراهیم سعد و فهد البکر، در مقاله «شعرية النص الترسلي في الرواية النسوية العربية رواية برید بیروت الحنان

شیخ‌انموذجا» (۲۰۱۷)، جنبه‌های زبانی و وجوه شاعرانه رمان *برید بیروت* را واکاوی کرده‌اند. بنا بر نتایج پژوهش، یکی از وجوه متمایز رمان، زبان شاعرانه و تصاویر شعری است که در سراسر کتاب به چشم می‌خورد و هنر حنان‌الشیخ این است که در روایتی شاعرانه از جنگ ویرانی و اندوه را دستمایه خلق زیبایی ساخته‌است.

- محمدعطا عظیمی و ملیحه قنبری کوهی نیز در مقاله «روایت زنانه در آثار داستانی نویسندگان زن حیطه جنگ و پایداری» (۱۳۹۵) به این نتیجه رسیده‌اند که نویسندگان زن می‌کوشند با رسوخ به روح شخصیت‌های زن، از دیدگاه آنان ظلم جامعه سنتی به زنان را نمایش دهند.

البته درباره هر یک از رمان‌های مورد بحث در این مقاله پژوهش‌های دیگری نیز انجام شده‌است که در آنها بیشتر به مضامین و شخصیت‌پردازی و... توجه شده؛ مقالاتی همچون «بررسی تطبیقی مضامین پایداری در دو رمان *زارهای زنی* به نام *بیروت* و *زنگ‌ها* برای که به *صدا درمی‌آیند*» (۱۳۹۷)؛ «بررسی شخصیت‌پردازی زنان در رمان *هرس*» (۱۳۹۸)؛ «تحلیل رمان *هرس* براساس نظریه سوگ» (۱۳۹۹)؛ «نظریه افتراق زنان و تحلیل آن در رمان *هرس* نوشته نسیم مرعشی» (۱۳۹۹) از جمله آنهاست.

چنانکه مشاهده می‌شود، در هیچ‌یک از پژوهش‌های پیشین به موضوع این پژوهش یعنی بررسی تطبیقی روایت زنانه از جنگ در دو رمان مورد بحث پرداخته نشده‌است و تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین، تازگی موضوع و رویکرد تطبیقی آن است که روایت زنانه از جنگ در دو جامعه ایران و لبنان را مقایسه می‌کند.

۱-۵. روش پژوهش و چارچوب نظری

تحلیل داده‌های این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تطبیقی انجام می‌گیرد. بدین منظور، پس از تعریف و تبیین مفاهیم نظری پژوهش، مؤلفه‌های روایت زنانه از جنگ در رمان‌های *هرس* و *زارهای زنی* به نام *بیروت* یادداشت‌برداری و سپس تحلیل، مقایسه و تطبیق می‌شود. زنان و مردان، روایتی متفاوت از یکدیگر در داستان‌ها ارائه می‌کنند، بخصوص وقتی سخن از جنگ به میان می‌آید. در این پژوهش رویکرد زنانه‌نویسی در سه سطح واژگانی، نحوی و محتوایی بررسی و مؤلفه‌های روایت زنانه، همچون کاربرد تعبیر عاطفی زنانه، استفاده از سوگندواژه‌ها، عبارات تعللی و مشددها، کاربرد جملات دعایی، توصیفی، جملات پرسشی به شکل حدیث نفس، جملات ناتمام و ساده‌نویسی و همچنین محتواهایی همچون بغض تاریخی فراموش‌شدگی، مردستیزی، دغدغه زیست، غلبه عشق

رمانسی و خودیابی که از محتواهای زنانه محسوب می‌شود، تحلیل خواهد شد.

۱-۵-۱. روایت زنانه و زنانه‌نویسی

سخن از روایت زنانه موضوع جنسیت و تفاوت‌های روانی، فیزیولوژیک و زبان‌شناختی زن و مرد را تداعی می‌کند. «از یک‌سو، تفاوت ذاتی بین زن و مرد در ایجاد تفاوت‌های ذهنی، رفتاری، اندیشگی و زبانی به منزله ابتدایی‌ترین عامل تفاوت بر ادبیات تأثیرگذار است و از سوی دیگر، تفاوت جنسیتی، که بر ساخته جامعه و فرهنگ است، سبب تبعیض، نابرابری و تسلط مردان بر زنان شده‌است. مجموعه‌ای از این تفاوت‌ها به خلق دنیای ذهنی، جهان‌بینی، تجربه، تفکر، نگاه، زبان و نوشتار متفاوت زنان و مردان انجامیده و بازتاب تفاوت‌ها در آثار ادبی در سطح پاره‌ای از شکل‌های زبانی، سبک، مضمون، درون‌مایه و نوع بیان متفاوت خود را آشکار کرده‌است». (کراچی، ۱۳۹۴: ۲۲۳)

زبان‌شناسان نیز به تفاوت در رفتارهای زبانی زنان و مردان قائل هستند و معتقدند «همان‌طور که این تفاوت‌ها در گفتار و شیوه صحبت کردن افراد وجود دارد می‌تواند در نوشتار نیز نمود پیدا کند» (محمودی بختیاری، ۱۳۹۲: ۵۴۴). مدرسی فشارهای اجتماعی - فرهنگی را علت این تفاوت در گونه‌های زبانی زنانه و مردانه دانسته که موجب می‌شود زنان از صورت‌های معتبر زبانی استفاده بیشتری کنند. (ر.ک: اصلانی، ۱۳۸۳: ۴۴)

روایت زنانه در پژوهش‌های ادبی سال‌های اخیر در ایران مورد توجه قرار گرفته و مؤلفه‌های خاصی برای آن ذکر شده‌است. در پژوهش‌های این حوزه نیز، برجسته‌ترین مؤلفه‌های روایت زنانه در آثار نویسندگان زن استخراج و بررسی شده‌است. فتوحی، در فصلی از کتاب *سبک‌شناسی؛ نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*، داستان‌های زنانه و روایت منحصر به فرد آنها را در سه محور زبان، محتوا و فرم بررسی کرده و مختصات هر یک از این محورها را با ذکر شواهدی از داستان‌های زنانه آورده‌است. او به نقل از کتاب *قدرت گفت‌وگو* (۱۹۹۰) رو بین لیکاف، مشخصه‌های گفتار زنانه را بر شمرده‌است که برخی از آنها عبارتند از: گستره و تنوع بیشتر لحن و آهنگ در سخن زنان نسبت به مردان، بهره‌گیری بیشتر از کلمات مصغر، کاربرد بیشتر صورت‌های زبانی و قید و صفات بیانگر عواطف، استفاده بیشتر از صورت‌های غیر صریح و مبهم و تعابیری مانند یک‌جور، یک‌عالمه و...، طفره رفتن زنان از پاسخ صریح دادن (با تعابیری مثل: خب، من واقعاً نمی‌دونم... ولی ممکنه...)، بهره‌گیری بیشتر از جملات پرسشی و

بیانگر شک و تردید و نیازمند تأیید، میل بیشتر زنان به قطع کلامشان در محاوره و عدم علاقه به تکمیل بحث و به سرانجام رساندن موضوع، تمایل بیشتر به همگرایی و همدلی تا مجادله، استفاده درست‌تر از دستور زبان نسبت به مردان و کاربرد بیشتر قیود تشدیدکننده مانند «خیلی». (ر.ک: فتوحی، ۱۳۹۲: ۸۴؛ به نقل از Lakoff، ۱۹۹۰: ۲۰۴)

ادبیات زنان ایران، که پس از انقلاب مشروطه رونق بیشتری گرفت، «بیشتر شرحی بر رنج فاصله‌ها و بدبینی زنان نسبت به مردان است؛ این امر تا جایی ادامه یافت که زنان نویسنده به قطع رابطه، گسست، تنهایی و انزوای فردی اجتماعی کشیده شدند و... با خودآگاهی جنسیتی جدیدتری که ریشه در تجارب جدید زندگی آنها دارد روبرو شدند و با گذر از مرکزیت بخش معنایی در زندگی خواهان روابط و مناسبات تازه‌ای با مردان شدند که این روند آنها را به خلق ادبیات فراجنسیتی جسورانه مستقل و نوین رساند» (عیاری، ۱۳۸۳: ۱۲)؛ البته اصطلاح زنانه‌نویسی، به تبعیت نقد فمینیستی در ادبیات غرب، در دوره معاصر مطرح شده است. «زنانه‌نویسی یعنی جنسیتی کردن ادبیات براساس تجربه و نگاه زنانه؛ این سبک مصرانه می‌خواهد شکل، صدا و محتوایی زنانه و متفاوت با صدای مردان بیافریند. زنانه-نویسی یعنی نوشتن از مسائل، مشکلات و حالات و روحیات خاص زنان به منظور شناساندن شعور و حساسیت‌های جنس زن» (فتوحی، ۱۳۹۲: ۲۴۳). مردان در روایت برخی وضعیت‌ها و تجربه‌هایی که از نظر روحی و فیزیولوژیک مخصوص زنان است، به سبب فقدان تجربه زیستی، به پای زنان نمی‌رسند؛ مثلاً نگارش تجربه عواطف مادری، آغاز حاملگی، احساس مادر شدن و سقط جنین و... «چنین مضامینی صرفاً به ادبیات زنانه تعلق دارد و داستانی را که حاوی چنین تجربه‌هایی باشد در شمار زنانه-ترین داستان‌ها می‌آورند. غلبه این موضوعات در نوشتار سبک را زنانه می‌کند». (پاینده، ۱۳۹۷: ۱۶۲)

زنان به موضوعات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و اقتصادی و حتی موضوعات جزئی زندگی نگاه می‌کنند و متفاوت و باریک‌بینانه، همراه با احساس و عاطفه زنانه دارند. همین تفاوت اندیشه، عمل و تجربه زنانه و مردانه جهان متفاوتی در روایت زنان ترسیم می‌کند. (ر.ک: کراچی، ۱۳۹۴: ۲۳۸)

۱-۵-۲. روایت زنانه از جنگ

زنان، به سبب تفاوت‌های زیست‌شناختی، روان‌شناختی و زبان‌شناختی با مردان، در روایتگری جنگ و داستان‌گویی در این حوزه نیز این اتفاق دردناک اجتماعی را متفاوت روایت می‌کنند. آنان «بعد عاطفی مبارزه را در کنار ابعاد خشن و خونی و خاکی آن تقویت کردند و حق انحصاری زبان مردانه در روایتگری از مبارزه را با مؤلفه‌های برون‌گرایی در احساسات، فاعلیت زنانه، ازتن‌نویسی، مادرانگی،

کاشانه دوستی، رؤیایپردازی، گریز به خاطرات کودکی، ساده‌نویسی، جزئی‌نگری و تأیید زبان جنسیت‌زده (فرهنگ زبانی زنانه) درهم شکستند و مرزهای جدیدی را فراروی روایت از جنگ براساس زن یا مرد بودنِ راوی آن طرح کردند» (زارع‌برمی، ۱۳۹۷: ۹۲). بی‌شک ارائه تصویری مردانه از جنگ طی سالیان دراز مردان را به تنها قهرمانان و مبارزان جنگ بدل کرده‌بود و نقش پررنگ و کلیدی زنان را به حاشیه رانده بود. نه تنها در جنگ جهانی دوم بلکه در تجربه بازگویی خاطرات و ان جنگ هشت‌ساله ایران و عراق نیز گویی زنان به کلی در میدان جنگ غایب بوده‌اند؛ حال آنکه زنان همپای مردان چه در مقابل دشمن و چه در پشت سنگرها جنگیده‌اند. اما زنانی که از جنگ بازگشتند مزین به مدال افتخار نشدند، بلکه اغلب از جامعه طرد و رانده شدند و محکوم به انزوا و تنهایی. (ر.ک: رجب بلوکات، ۱۳۹۵: ۸۴)

برخی از پژوهشگران، برای روایت زنانه از جنگ نیز، ویژگی‌هایی برشمرده‌اند:

۱. فاعلیت زنانه، با تغییر زاویه دید، ضمائر و افعال به اول‌شخص و تحول از خواستنی به خواستاری، در تقابل با سلطه‌گری مردانه می‌کوشد زنان را منفعل، وابسته و آسیب‌پذیر نشان دهد.
۲. مردان برعکس زنان آموخته‌اند که باید قدرتمند باشند و مردان احساسی در فرهنگ مردانه ضعیف شمرده می‌شوند؛ بنابراین مردها، در روایتگری از جنگ به عناصر عاطفی و ناله و شیون توجهی ندارند.
۳. از تن‌نویسی زنان بر مبنای امتیازات جنسی و زیستی به تمایز روایت آنها از جنگ و آفرینش ساختار و محتوایی جدید در قیاس با گونه مردانه انجامیده‌است.
۴. همدلی، همدردی و عاطفی بودن در کنار طرد زنان از حوزه‌های عمومی سبب توجه بیشتر به خانه و خانواده در روایت زنانه از جنگ شده است.
۵. زنان اغلب بر مبنای رقابت نابرابر با مردها بر سر منابع سلطه و ثروت و پیامدهای منفی ناشی از آن به نقل قول مستقیم از دیگران روی می‌آورند.
۶. عناصر پرسشی برای به تأمل واداشتن خواننده در پیام‌های متن و همچنین برابرسالاری بین نویسنده و خواننده مورد اقبال زنانه‌نویسان است.
۷. تمایز در فرهنگ زبانی، شغلی و احساسی زنان و مردان موجب تمایز تعبیر شخصی در روایت زنانه و مردانه می‌شود. (ر.ک: عاملی‌رضایی، ۱۳۹۸: ۱۹۹)

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. خلاصه و بررسی رمان مرس نسیم مرعشی

مرس روایت زندگی زنی است به نام نوال که همراه همسرش رسول و دو دخترش، امل و انیسه، در خرمشهر زندگی می‌کنند. جنگ تمام شده؛ اما نوال هنوز این را نپذیرفته است و در بُهت روزهای اول جنگ به سر می‌برد. او می‌کوشد با به دنیا آوردن فرزندی پسر به خود امید دهد که جنگ پایان یافته و زندگی تازه‌ای آغاز شده است. داستان با رفتن رسول، همراه پسرش مهزیار، به دارالطلعه - روستایی که نوال و زنان و دختران بازمانده جنگ به آنجا پناه برده‌اند و زندگی می‌کنند - شروع می‌شود. در ابتدا حوادثی که برای رسول در دارالطلعه رخ می‌دهد روایت می‌شود و سپس نویسنده چرایی رفتن نوال به آن روستا را باز می‌گوید. نوال سال‌ها پیش از تولد دخترهایش پسری به نام شرفان داشته که جنگ او را از آنان گرفته و پس از آن هیچ‌گاه زندگی‌شان به شکل عادی بازنگشته است. حال نوال در شهری که همه ارزش زن بودن به پسر آوردن است برای پسر دار شدن دست به هر کاری می‌زند و دوباره بعد دو دختر باردار می‌شود اما آرزوهایش، وقتی می‌فهمد دوباره دختری در شکم دارد، بر باد می‌رود؛ او این موضوع را از رسول و اطرافیان پنهان می‌کند. در بیمارستان به جای دختر نوزادش پسر شخص دیگری را از پرستار می‌خرد و به خانه می‌برد. نوال پس از مدتی، به سبب عذاب وجدان، در پی یافتن دخترش می‌رود و او را در خانه‌ای قدیمی می‌یابد و تصمیم می‌گیرد حقیقت را به رسول بگوید. حالا رسول در پی دخترشان که مدت‌ها از او پنهان بود می‌رود و از نوال می‌خواهد تا برای همیشه به جایی دور برود. تهانی، دختر بازیافته رسول و نوال، پس از بازگرداندن به خانه می‌میرد. رسول نیز بعد از سال‌ها با مهزیار، پسری که نوال به جای تهانی بزرگش کرده بود، به دنبال نوال به دارالطلعه می‌رود. در انتهای داستان رسول نوال را پیدا می‌کند اما دیگر نوالی که سال‌ها با او زندگی کرده بود نیست.

۲-۲. خلاصه و بررسی رمان زارهای زنی به نام بیروت حنان الشیخ

زارهای زنی به نام بیروت، داستان زنی است به نام آسمهان که با مادر بزرگ و خدمتکارشان، زمزم، در لبنان زندگی می‌کند. داستان ساختار مکاتبه‌ای دارد و آسمهان حوادث زندگی‌اش را در قالب ده نامه، خطاب به عزیزان خود، روایت می‌کند. در پس‌زمینه وقایع داستان ماجرای جنگ داخلی لبنان و دخالت نیروهای دشمن جریان دارد. آسمهان، دختری جوان و مردد میان ماندن در وطن یا مهاجرت، در خانواده‌ای مرفه متولد شده و تحصیل کرده معماری است. جنگی که آسمهان در خلال آن زندگی خود را روایت می‌کند جنگ بین احزاب است که بیروت را به دو قسمت مسیحی‌نشین (شرقی) و

مسلمان‌نشین (غربی) تقسیم کرده‌است. دغدغه آسماهان طغیان علیه سنت است؛ تمام سنت‌هایی که مانع زندگی برابر با مردان شده‌است. نویسنده می‌کوشد تمام نامه‌های شخصیت اصلی داستان را با جزئیات روایت کند تا خواننده به‌خوبی در جریان زندگی شخصیت اصلی داستان قرار بگیرد. نامه اول خطاب به یاسمین، دوست صمیمی آسماهان، نوشته شده که پس از شروع جنگ لبنان را ترک کرده‌است. آسماهان در نامه دوم، خطاب به جیل مورل، از دیگر دوستانش مقیم کشوری دیگر، وقایعی همچون مرگ پدرش و ازدواج مجدد مادرش را که باعث زندگی آسماهان با مادر بزرگش شده‌است روایت می‌کند. مخاطب نامه سوم ناصر، عشق ازدست‌رفته آسماهان، است. نامه چهارم خطاب به لبنان، سرزمینی زنده اما اسیر دست تجاوزگران، نوشته شده که در خلال آن، زندگی و کودکی مادر بزرگ و دشواری‌های زن بودن ترسیم شده‌است. آسماهان نامه پنجم را برای ییلی هالیدی، دوست و خواننده سیاه‌پوست آمریکایی و اسیر اعتیادش، نوشته‌است و در آن مزارع گندم و جویی که جای خود را به بوته‌های خشخاش داده‌اند توصیف کرده‌است. نامه ششم را نیز آسماهان خطاب به مادر بزرگش نوشته که روایتگر بدگمانی آنها به ارتباط پدر بزرگش با دختر دیگری است. نامه هفتم برای جواد، پسرعموی روحیه، یکی از دوستان آسماهان، نوشته شده‌است. جواد که مردی مدرن و مقیم فرانسه است آسماهان را به جهانی که بعد از ناصر ازدست داده بود بازمی‌گرداند. نامه هشتم خطاب به جنگ نوشته شده و در آن جنگ را آقایی خطاب کرده که به‌زور به خانه و کاشانه آنان وارد شده و تمام چیزهای ارزشمندشان را گرفته‌است و در خلال آن ویرانی‌های حاصل از جنگ به‌خوبی به تصویر کشیده شده‌است. نامه نهم خطاب به بیروت، عروس تمام شهرها، نوشته شده‌است. در این نامه وقایعی که در بیروت اتفاق افتاده به‌خوبی توصیف می‌شود. آسماهان نامه آخر را نیز خطاب به یاسمین هنگامی می‌نویسد که در فرودگاه همراه با جواد در حال ترک بیروت است که نهایتاً هم از میان دوراهی ماندن یا رفتن، آسماهان ماندن در وطن را انتخاب می‌کند.

۲-۳. تحلیل مختصات روایت زنانه در دو رمان مرس و زارهای زنی به نام بیروت

۱-۳-۲. سطح واژگانی

۱-۳-۲-۱. واژگان متعلق به حوزه زنان

واژگانی که جنسیت نویسنده از آن مشخص می‌شود «واژگان زنانه» نامیده می‌شود؛ مثل حجاب یا مانتو، بارداری یا زایمان، بستن موهای بلند و... یا واژگانی که ارتباط مستقیم با زنان دارند؛ مثل آشپزی، رفت‌وروب و... (ر.ک: جعفری و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۰):

«می‌گفت: مردی، جوونی، تا تازهن بخور که زنت هفت تا پسر برات بیاره... رسول آن یک‌بار را یادش آمد که گفته‌بود چرا خاله آبسته و زن کِل کشیده‌بود». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۲۱)

«دکتر گفته بود بار سوم می‌تونی خیلی راحت طبیعی زایمان کنی. مگه مشکلی داشتی در دو زایمان قبلیت؟ نوال آرام گفته‌بود بار چهارم و گفته بود جانس را ندارد. نمی‌تواند. دکتر قبول کرده‌بود». (همان: ۶۶)

«من از او پرسیدم: چرا یکی از این شال‌های پشمی برایم نمی‌بافی که سر کنم و کنار هاون سنگی بنشینم و نخود بکوبم؟ شاید بشود سوپ نخود خوبی دست‌وپا کنیم». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۵۳)

«ازمزم برای تظاهرات کفش و کلاه کرده و عبا و قبایش را پوشیده‌است. صدای سرفه مادر بزرگش از اتاق بلند شد. این روزها چقدر ضعیف شده‌است. دیگر زن به حساب نمی‌آید. شاید بیشتر به این جهت که دیگر آن لباس بلند پرگل و گیاهش را نمی‌پوشد. آن دستمال گردن ابریشمی سفید را نمی‌اندازد». (همان: ۵۴)

از آنجاکه زنان عاطفی و احساساتی‌اند واژگان عاطفی نیز در کلام آنها حضوری پررنگ دارد. احساسات صحت کردن ارتباطی مستقیم با تکرار دارد و شاید به همین سبب زنان موضوعی را بارها در جملات مشابه تکرار می‌کنند؛ بنابراین پرحرفی این جنس نیز ریشه در احساسی بودن آنان دارد (ر.ک: زرلکی، ۱۳۸۲: ۴۸)؛ البته مردان نیز همانند زنان احساساتی می‌شوند اما زنان از عواطف بیشتری برخوردارند که در نوشتار آنان به‌خوبی نمود می‌یابد.

در هنگام غلبه هیجانات و حس‌وحال عاطفی برخی از واژگان عموماً در کلام زنان بیشتر مشهودند؛ یک حوزه مشخص این تفاوت گفتاری، در توصیف جزئیات، قربان صدقه رفتن و همچنین دشنام‌گویی و نفرین است (ر.ک: فتوحی، ۱۳۹۲: ۴۰۴). در هر دو رمان، شواهدی از این تعابیر که نشانگر احساسات و عواطف زنان است دیده می‌شود:

«مادرت با خنده‌ای مداخله کرد: این همه به دخترها زل نزن مرتیکه هیز! من می‌دانم دنبال چه می‌گردی». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۱۲)

«ساده و مهربان پرسید: دخترکم! تو کجا خوابیده‌بودی؟ آن وقتی که دست‌های نجس آن حرام‌زاده‌ها زمین را گرفت تو کجا بودی؟» (همان: ۱۱۳)

«عینی... حبیبی... جانِ ئی پسرت حرفه گوش کن». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۶۳)

«چه کارش داری یوما؟ ذوق برادرش می‌زنه: قریونش برم ئی شاخ شمشاد کاکولیه!». (همان: ۷۱)

۲-۳-۱-۲. کاربرد رنگ‌واژه‌ها

رنگ، یکی از ابزارهای روانشناسان برای شناخت روان آدمی است و هرچند واقعیتی مادی و محسوس است، اما گرایش هر فرد به رنگی خاص، نشانگر وضع روحی ویژه‌ای است. با بررسی دقیق این عنصر می‌توان تا حد قابل توجهی به افکار، روحيات و جنسیت برگزیننده آن پی برد.

لیکاف معتقد است: خانم‌ها خیلی دقیق‌تر از آقایان رنگ‌ها را شناسایی و نامگذاری می‌کنند. کاربرد طیف رنگ‌هایی مانند نخودی و سبز مایل به آبی در گفتار خانم‌ها چشمگیرتر است، اما مردان غالباً آن را به کار نمی‌برند (ر.ک: لیکاف، ۱۳۹۹: ۴۵)؛ در نتیجه کاربرد رنگ‌واژه‌ها یا نام دقیق گل‌ها در آثار نویسندگان زن تنوع بیشتری دارد. این ویژگی به گونه‌ای است که در توصیف هر چیزی ابتدا رنگش را بیان می‌کنند و معمولاً هم شاهد ذکر طیف‌های دقیق از رنگ‌ها هستیم:

«رسول را می‌دید که بلند و کشیده و کت و شلوار برآق آبی نفتی به تن، کیف چرمی انگلیسی با آرم شرکت نفتش را بسته بود پشت موتور و در آن گرما می‌راند تا آبادان». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۷)

«زن عبا به سر، زن مانتویی، زن روسری قرمز، زن روسری آبی، کوتاه، بلند، چاق، لاغر». (همان:

(۲۸)

«بوی کباب بر اجاق سنگی، سیر رنده‌شده در کاسه سفالی با لعاب آبی‌رنگ و قهوه دم‌کشیده، باعث شد یاد و خاطره‌ها دوباره در او زنده شود». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۲۲۵)

«جلگه‌های طلایی، ایوان‌های سبز و خرم و نسیم خنک، که نوید امنیت و آسایش از جبروت و خشم خورشید می‌داد، در مه رقیق صورتی‌رنگی پیچیده شده بود». (همان: ۳۹).

۲-۳-۱-۳. بهره‌گیری از سوگندواژه‌ها

سوگندواژه‌ها را می‌توان به دو دسته سوگند به مقدسات دینی مانند «به خدا»، «به دین»، «به پیغمبر»، «به حضرت عباس» و سوگند به امور ارزشی و مهم زندگی مانند «به جان مادرم»، «به جان بچه‌ها»، «به جان خودم» و... تقسیم نمود. این نوع سوگند گونه‌ها در کلام زنان برجستگی بیشتری دارد:

«رسول در اتاقش باز کردی خودت می‌دونی! میرم دیگه پشت سرمه سیر نمی‌کنم به قرآن. مگه نگفتمت اعصابش خرابه؟». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۴۲)

«گرفتمم و الله. اگه راه دیگه‌ای داشتم نمی‌اومدم سراغش». (همان: ۱۰۹)

«زمنم... زمنم کرد: برای خدا یکی مرا از این جهنم نجات بدهد حتی اگر شده خود عزرائیل

باشد!». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۵۵)

«به خدا! اگر مویی از سر او کم شود، قسم می‌خورم! کسایی داریم که دسته‌دسته آدم می‌کشند».

(همان: ۲۱۶)

۲-۳-۱-۴. عبارات تعلّلی یا تعدیل‌کننده‌ها

تعدیل‌کننده‌ها یا عبارات تعلّلی صورت‌های زبانی هستند که عدم اطمینان گوینده را در خصوص موضوع موردبحث بیان می‌کنند برای مثال عباراتی مانند «فکر می‌کنم، به نظرم، گمان می‌کنم، شاید، ممکن است، احتمالاً» نمونه‌هایی از تعدیل‌کننده‌ها محسوب می‌شوند. لیکاف علت استفاده بیشتر زنان از تعدیل‌کننده‌ها را عدم قطعیت و اطمینان آنها می‌داند. (ر.ک: لیکاف، ۱۳۹۹: ۱۱۱)

«شاید بیشتر به این جهت که حالا مدت درازی است به قدم زدن‌هایی این‌چنین طولانی نرفته‌ام. به پاهایم، وقتی آنها را روی زمین می‌گذارم دقت می‌کنم؛ یعنی همه‌چیز تحت کنترل درآمده‌است. جنگ ما را از قدم زدن‌هایی که دست و پامان به آزادی می‌جنبید و تکان می‌خورد، محروم کرده است». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۱۱۹)

«شاید راجع به دو مردی حرف می‌زند که در ده همه رفت‌وآمدها را تحت نظر دارد که مبادا کسی با تولیدکنندگان مواد مخدر رابطه‌ای برقرار کند؟ نه! مردم خودپسند؟ شاید پسر ابوموسی و خرش؟».

(همان: ۱۴۶)

«ئی‌جا خوبه برامون یوما. کسی کاری به کارمون نداره. چندتا گاومیش داریم... شایدم یه روزی باز خرما داشته باشیم». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۲۴)

«خودم خو نداشتم اوقد. از چهارماهگی هم شیر گاومیش می‌دادمش. خدا بیامرزدش. بیا یک‌باره دیگ بگیرش زیر سینت یوما. شاید خدا رحم کرد شیرت اومد». (همان: ۸۷)

۲-۳-۱-۵. تشدیدکننده‌ها

تشدیدکننده‌ها عباراتی مانند فقط، حتماً، بی‌شک، واقعاً، خیلی، حقیقتاً، صددرصد و... هستند که شدت و تأکید را به گفتار می‌افزایند. لیکاف معتقد است زنان به این دلیل که از دسترسی به قدرت در جامعه محروم شده‌اند و در اجتماع جایگاه امنی ندارند و موقعیت متزلزلی دارند سعی می‌کنند با زبان گفتاری و نوشتاری خاص خود موقعیت مستحکم‌تری را کسب کنند؛ بنابراین در توصیف هر چیزی با شدت بیشتری عمل می‌کنند (ر.ک: لیکاف، ۱۳۹۹: ۴۳-۴۴). از این ویژگی نمونه‌هایی در دو رمان یافت می‌-

شود:

«نوال فکر کرد اینجا زمین نیست آخر زمان است اگر دنیا انتهایی داشته باشد حتماً همین جاست همین لحظه است دست دخترهایش را گرفت و آنقدر وسط زمین خالی ایستاد تا ماشینی آمد». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۱۶۵)

«بی‌اراده نور چراغ را پایین آوردم، چرخاندم... واقعاً تعجب می‌کنم که چطور برای خریدن این تکه موزاییک و عبا رفته بودم. سرم از ناباوری به چپ و راست تکان می‌خورد». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۵)

«آنها بی‌شک به خانه‌ها، مغازه‌ها و به هر درز و شکاف فکری - نوشته یا نوشته - حتی به چشم‌خانه مردم نیز قدم می‌گذاشتند». (همان: ۶۲)

۲-۳-۱-۶. کاربرد افعال زنانه

در نوشتار زنان فعل‌هایی با هویت زنانه مانند اشک ریختن، گریه کردن، بغض کردن، زار زدن، ناله کردن و آه کشیدن، متأثر از درونمایه اثر، حضوری پررنگ‌تر دارند اثری با موضوع جنگ نیز چنین فعل‌هایی را می‌طلبد. در داستان‌های جنگ، راوی، احساسات خود و دیگران را هنگام مواجهه با صحنه‌های تکان‌دهنده جنگ و غم ناشی از مرگ عزیزان و آوارگی مردم شهرش را با این افعال بیان می‌کند. (ر.ک: نیک‌منش، ۱۳۹۲: ۲۴۲)

«می‌گفت اسلحه هم داشته. عراقی هم کشته. می‌گفت ئی قدر زشت نبودم قبل جنگ. ئی همه جنازه ئی شکلم کرد. گفت زایدی بیا از برات بگم. الان بگم بچه‌ت زشت میشه». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۷۵)

«جواب نمی‌خواست آه کشید بلند شد و با لیوانی آب برگشت کف دستش آب ریخت و به صورت نوال کشید و بقیه‌اش را گرفت جلو دهانش». (همان: ۱۶۸)

«گریه امان مرا هم بریده بود. بغلش گرفتم و سرش را نوازش کردم. با کف دست اشک را از صورت چروکیده‌اش پاک کردم». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۵۳)

«چشم‌هایش ورمی‌قلبید در دنباله گفته‌اش به هق‌هق افتاد و صورتش را میان دست‌هایش پنهان کرد». (همان: ۱۲۶)

۲-۳-۲. سطح نحوی

در نحو گفتار یا نوشتار نیز، زنان بر انتخاب برخی الگوهای جمله تأکید بیشتری دارند. در رمان مرس و

زارهای زنی به نام بیروت نیز ساختار جمله‌ها مختصات گفتار و نوشتار زنانه را داراست. توصیف و جزئی‌نگری و کاربرد بیشتر جملات دعایی و پرسشی و جملات مقطع در این سطح قابل بررسی است.

۲-۳-۲-۱. کاربرد جملات دعایی

زنان از آن‌رو بیشتر نفرین می‌کنند که از قدرت کمتری برخوردارند و وجه کلامشان بیشتر تمنّایی و دعایی است؛ اما مردان، با برخورداری از پایگاه اقتدار، صفات بد را به دیگری اطلاق می‌کنند (ر.ک: فتوحی، ۱۳۹۲: ۴۰۴). بنابراین حضور جملات دعایی در آثار زنان بیشتر مشاهده می‌شود که به دلیل اعتمادبه‌نفس کمتر و پیدا کردن تکیه‌گاه از آن استفاده می‌کنند:

«هزارساله باشه مه‌زیار، هرچی رسول ظریف بود او پسر همین طور پهلون بود». (مرعشی، ۱۳۹۶:

۸۸)

«ای خدا! بچه‌مه هیچ خیر ندید از زندگیش. خودت بقیه‌شونه بزار برامون به حق علی». (همان: ۱۳۱)
«با خود به صدای بلند گفت: باز دوباره مثل جن غیبت زده‌است. خدا خودش ما را حفظ کند».

(الشیخ، ۱۳۹۰: ۹۴)

«خدایا کمی عقل به این دختر بده. چشم دلش را کور کن. رگ‌های خنده را در دل و مغزش خشک کن. خدایا گوش‌هایش را به حرف‌های مادرش و لطیفه‌های پدر بزرگش کر کن». (همان: ۱۵۳)

۲-۳-۲-۲. کاربرد جملات توصیفی

توصیف ریزبینانه جزئیات یک اتفاق یا صحنه از ویژگی‌های نگاه و نوشتار زنانه است و همین موجب اطناب بیشتر در کلام و نوشتار زنانه می‌شود. در واقع «چون سخن زنان رمانتیک است و با احساسات سروکار دارد و نه با مباحث پیچیده فلسفی و کلامی و علمی، نیازی به برهان و استدلال ندارند و در عوض کوشش می‌کنند با تکرار یک مطلب یا بیان ریزه‌کاری‌های آن خواننده را قانع کنند. آنها برای رسیدن به این هدف، از جملات کوتاه و توصیفی پی‌درپی استفاده می‌کنند» (فتوحی، ۱۳۹۲: ۴۱۴). توصیف و جزئی‌نگری در هر دو رمان هرس و زارهای زنی به نام بیروت برجسته است. در هر دو رمان توصیف در قالب جمله‌های کوتاه و ساده دیده می‌شود و جملات غالباً طبیعی و ساده‌اند:

«نوال روزی که رسول دانشگاه قبول شده بود یادش نمی‌رفت. شب تا صبحی که قرار بود جواب‌ها را بدهند رسول نخوابیده بود و زیر کولر دنده‌به‌دنده شده بود و نگذاشته بود نوال بخوابد. تا صبح عرق ریخته بود و آب یخ خورده بود تا آفتاب بزند و برود دگّه روزنامه‌فروشی. رفت و با شیرینی برگشت...»

صورت اَمَل را گرفته بود بین دست‌ها و بوسیده بود. صورت نوال را هم. نوال سرخ شده بود و دخترها زیر زیرکی باهم خندیده بودند». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۴۹)

«رسول مهزیار را کنار خودش نشاند بود و زل زده بود به آسمان خاک گرفته کِدِر بی‌ابر، که از پنجره خانه ام‌عقیل پیدا بود. آسمان پرده زرد چرک مرده‌ای بود که گاهی صدای هو و سوی باد از آن می‌آمد. آفتاب در آسمان پخش شده بود و خانه ام‌عقیل را داغ می‌کرد. رسول از داغی این آفتاب وسیع خیس عرق بود. مهزیار هم. ام‌عقیل حرف نمی‌زد. مثل سنگ در سکوت توی دله قهوه دم می‌کرد». (همان: ۹۷)

«پدربزرگ اعتقادی به مبارزه و اعتمادی به باورهای اجتماعی نداشت. همین باعث شد حوصله و تحمل فداییان از دست او سررفت. هرگاه صدای فریاد و هیاهوی رزمی آنها برمی‌خواست او می‌گفت: اینها جوششان زیاد شده یا نخود و لوبیای فراوان خورده‌اند». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۹۹)

«از یک طرف بسیار خوشحال بودم و از طرف دیگر ناراحت. از این که تا آن حد مورد توجه قرار گرفته بودم، خود را شرمنده می‌دیدم. فکر می‌کردم ماده‌ای شیمیایی هستم و باید با مواد دیگر آنقدر ترکیب شوم تا ماهیت اصلی خود را به دست آورم. گاهی اوقات آرزو می‌کردم چراغ را خاموش کنم و به خواب پناه ببرم». (همان: ۱۵۲)

۲-۳-۲. جملات پرسشی

• پرسش به شکل حدیث نفس

یکی از ویژگی‌های نحوی نوشتار زنانه کاربرد جمله‌های پرسشی در قالب حدیث نفس و غالباً با بسامد قیدها و تعدد جملات پیرو و وابسته است که ناشی از دل‌مشغولی‌ها و وسوسه‌های زنانه و سطح پایین‌تر اعتماد به نفس آنان است. (ر.ک: نیکوبخت و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳۶)

«زمین مرده بود... نه تکانی، نه صدایی، نه حتی پیچ‌پیچی کوتاه. هرچه نگاه می‌کرد به چشم نمی‌دید کسی اینجا زندگی کند. اینجا زندگی نداشت. پس نوال کجا بود؟». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۱۴)

«رسول بعد از رفتن نوال مأموریت قبول نمی‌کرد، می‌رفت سر کار و بعد از ظهر، به محض آنکه می‌توانست، برمی‌گشت خانه و مادرش را که تمام سال‌های بعد از نوال هر روز صبح زود می‌آمد و تا عصر پیش بچه‌ها می‌ماند، می‌فرستاد خانه‌اش. اما این بار رفته بود. چرا نباید می‌رفت؟». (همان: ۴۱)

«با خود گفت: میزهای قهوه‌خانه را چه بگویم؟ با تخته‌نردهایی که تنها مانده‌اند. تلاش و جنجال غیرانسانی مردم برای لقمه‌ای نان، قطره‌ای آب و چکه‌ای نفت برای روشنایی یا گرما. همین که می‌روم

راجع به فوتبال دهن باز کنم، تو منفجر می‌شوی: بله خودم می‌دانم! خیال می‌کنی کر شده‌ام؟». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۶۷)

«به این فکر افتادم، اگر برای او جانشینی پیدا نکنم، چطور می‌توانم ارزش و اعتبار مادر بزرگم را از چنگال او بیرون بکشم؟». (همان: ۱۶۷)

• پرسش تأییدطلبانه

تأییدخواهی در شکل نحوی‌اش حد وسط میان بیان صریح و پرسش بسته (آری/خیر) است. در واقع تأییدخواهی نه در موقعیت‌هایی به کار می‌رود که در آنها بیان صریح بجا و درست است و نه در موقعیت‌هایی که در آن معمولاً از پرسش‌های بسته استفاده می‌شود بلکه در موقعیت‌هایی بینابینی به کار می‌رود (ر.ک: لیکاف، ۱۳۹۹: ۵۴). شواهدی از جملاتی با این ویژگی را در دو رمان می‌توان یافت:

«بهار که عفرا میاد دوباره همه‌جا سبز میشه. گفت صدای پاش تیک تیک می‌کنه. گفت اگه دم عید سرمه بذارم رو زمین صدایه می‌شنوم، آره؟ می‌شنوم؟» (مرعشی، ۱۳۹۶: ۱۸۵)

«مامان مربی مون گفته پسرایه باید زود ختنه کنن که یادشون نمونه. بهش گفتم ما مه‌زیاره زود ختنه می‌کنیم. می‌کنیم؟» (همان: ۷۱)

«باید آرایشگاه و قهوه‌خانه را به او نشان بدهم. همین امروز صبح سراغ آنها را از من گرفت، مگر نه آسما؟» (الشیخ، ۱۳۹۰: ۱۳۷)

«سمیرا دود را از صورت خود کنار زد و گفت: جوهرینه دختر بسیار خوبی است تمام مدتی که ما در ده نبودیم او... از پدر بزرگ نگهداری کرده است. شما تازه دیروز آمده‌اید؟ نه؟» (همان: ۱۳۸)

۲-۳-۲-۴. کاربرد جملات کوتاه و ساده‌نویسی

نزدیکی به سادگی نحو گفتار، بسامد جملات کوتاه و ساده‌نویسی از دیگر ویژگی‌های نحو نوشتار زنانه است. «این ویژگی که امکان ارتباط بهتر و بیشتر نویسنده را با مخاطب فراهم کرده، حاصل کاربرد ساختارهای دستوری ساده، توصیف‌های راحت و نیز اقلام واژگانی عام و تکراری مناسب با فضا و ذهنیت زنانه است». (نیکویخت و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳۲)

«ام‌عقیل روغن داغ کرد و ماهی‌ها را انداخت توش. گفت: نواله تو خونه خرمشهرتون پیدا کردم. شیش سال پیش. پاییز بود. بارون بود. چیزی از خونه‌تون نمونه خو. می‌دونی؟... ام‌عقیل بلند شد و ماهی‌ها را کشید توی سینی. روی یکی‌شان نان گذاشت و دیگری را با دست‌هایش تکه تکه کرد.»

(مرعشی، ۱۳۹۶: ۲۳)

«دهان نسیمه هیچ وقت بسته نمی شد. دندانهای درشت فک بالا لبی را که مرزش با پوست معلوم نبود، همیشه جلو نگه می داشت. مردمک چشمهایش بی تناسب کوچک بود. کوچک و سیاه. صورتش همیشه وحشت زده بود... ابروهایش پیوسته بود. برنداشته و نامرتب و یکی در میان سفید». (همان: ۷۵)

«علی قد راست کرد و ایستاد. سرش از دریچه تانک بیرون رفت. لحظه ای طول کشید تا دوباره سرش را به داخل کشید. رو به من گفت: خانم آسماهان تشریف بیاورید و تماشا کنید. وقتی کمرش را خم کرد تا به طرف من بیاید، تانک کمی آرام تر راند». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۵۹)

«علی به سختی می کوشید ما را به عجله وادار کند. آب دهانش با هر کلمه در فضا پخش می شد. صدایش کاملاً حالت فرمان گرفته بود. راستی که در این چندساله چه قاطعیت و استحکامی یافته است. تا قبل از جنگ راننده خانواده ما بود. او درعین حال یک استادکار همه فن حریف بود که کلید همه مشکلات خانه به حساب می آمد». (همان: ۵۷)

۲-۳-۲-۵. نشانه های فرازبانی (میل به قطع کلام و وقفه)

افزون بر فراوانی جمله های هم پایه در گفتار زنان، محققان نشان داده اند که زنان علاقه بیشتری به قطع کلام و تغییر موضوع بحث دارند و مردان در بیان موضوعی واحد و ادامه دادن آن مصرتر هستند. قطع و سکوت در میان کلام شخصیت زن به سه نقطه [...] نشان داده می شود (ر.ک: فتوحی، ۱۳۹۲: ۴۰۸)؛ نمونه هایی از این ویژگی در کلام شخصیت های زن دو رمان مشاهده شد:

«پاشو لباساته پیوش، بریم دکتر. بگونی طور شدی بعد تولد بچه. خوب میشم. دیگه کی خو؟ همه-ش گریه، همه ش گریه... حالا که همه ش باید بخندی. اشک های نوال جوشید. رسول نشست کنارش». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۱۲)

«حرف های رسول هزار بار در سرش گیج خورد... پسران دارن می آن. خیابون داره. پر مرد میشه. نگاه کن...». (همان: ۵۶)

«چرا اتفاقاً دارم. توی جیمم است. شما فکر می کنید من کی هستم؟ عزرائیل... آمده ام جان شما را بگیرم. شما را قب...ض...رو...ح...کن...نم...». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۱۴۰)

«یک دفعه هم آن پسر... اسمش چه بود... آهان عبدالله را دنبال من فرستاده بودی و آسماهان همراه او بود». (همان: ۱۷۴)

متون ادبی نیز همانند سایر متون از تأثیر ایدئولوژی‌های نویسنده بی‌بهره نیستند. الگوهای دستوری این متون نیز بیانگر نوع دیدگاه و ذهنیت حاکم بر آن سبک یا نوع ادبی است. «در نوشتار و گفتار هر گوینده‌ای نگرش شخصی و ذهنیت هستی‌شناختی، ارزش‌ها، تلقی‌ها، باورها، احساسات و پیش‌داوری‌های زمانه وی، به‌طور خودآگاه یا ناخودآگاه نمودار می‌شود» (فتوحی، ۱۳۹۲: ۳۴۵). وجه ممیزه زنانه-نویسی فارسی در سطح محتوا بیشتر آشکار می‌شود. برخی از عقایدی که محتوای نوشتار زنانه را تشکیل می‌دهند عبارت‌اند از:

۲-۳-۳-۱. بغض تاریخی از فراموش‌شدگی

در آثار ادبی فمینیست‌ها بر فراموش‌شدگی عمدی زنان از سوی مردان تأکید شده‌است. در هرس، رسول نمونه‌ای از مردان جامعه مردسالار است که در رفتار و نگرشش نسبت به مفاهیم مرد (من / خود) و زن (دیگری)، تفاوتی محسوس وجود دارد؛ در تمام تلاش‌های او برای زندگی، شغل و خانواده‌اش، عینیت و اعتبار خود و فاصله‌گذاری فرهنگی ارزشی با دیگری / زن قابل مشاهده است. تفاوت‌گذاری تبعیض‌آمیز رسول بین فرزندان دختر و پسر و لذت و قدرت بی‌پایانی که از داشتن پسر (ولو ناتنی) به او دست می‌دهد، نمونه دیگری از ارزش‌گذاری به مرد و فراموشی زن است (ر.ک: اسکویی، ۱۳۹۹: ۵۶۷):

«از همان روز اولی که از کویت رسیده و پسر سه‌روزه‌اش را دیده‌بود، دلش رفته‌بود. از همان روز اول جاننش را می‌داد برا مه‌زیار». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۱۰۰)

«نوال خودِ قدیمی‌اش را دیده‌بود در چشم او. خودش را وقتی شهران هنوز زنده بود... ته دلش ذوق کرده‌بود از اینکه بعد از یازده سال دوباره می‌تواند آدم مهم زندگی‌شان باشد». (همان: ۹۹)

«بعد از همه اینها، تازه به فکر لباس شب برای عروسی افتادم. مدتی طولانی جلو آینه ایستادم خیال می‌کردم تو مرا خواهی دید یا دیدنم متعجب خواهی شد. هرچند در لبنان مانده‌ام اما هنوز چیزهایی از روند رو به رشد جهان می‌دانم. من ساکت و صامت بر جا نمانده‌ام. هنوز کسی مرا مجبور به پوشیدن عبا نکرده‌است». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۹)

۲-۳-۳-۲. مردستیزی

از آنجا که زنان جنس مرد را عامل عقب‌ماندگی‌ها و مشکلات خود می‌دانند، اغلب شخصیت‌های مرد در داستان‌های آنان دارای خصائص منفی‌اند و غالباً از چهره‌های خاکستری و سیاه. اغلب نویسندگان

زن می‌کوشند تجربیات زیسته خود یا آنچه را از دیگران دیده و شنیده‌اند در شخصیت‌های مرد بازتاب دهند. در این فرآیند هنگامی که خوانندگان زن داستانی مشابه با ظلمی که به آنان رفته‌است می‌خوانند، با شخصیت‌های زن داستان همذات‌پنداری می‌کنند و همین احساس موجب می‌شود تا ایده‌ها و افکار نجات‌بخش از طریق داستان وارد ناخودآگاه آنان شود و روند زندگی آنان را تغییر دهد (فتوحی، ۱۳۹۲: ۴۱۸). در زارهای زنی به نام بیروت نمونه‌هایی از این مردستیزی در کلام زنان مشهود است:

«وقتی مادر بزرگ با پدر بزرگم ازدواج کرد، تازه فهمیدم با چه مردی زندگی‌اش را گره زده‌است. پس به شدت دلگیر و ناراحت شد. او... پیش خود به این نتیجه رسید که می‌تواند پدر بزرگ را عوض کند. اما همه کوشش‌های او بی‌نتیجه ماند. از این پس او خود را برای ازدواج با چنین مردی سرزنش کرد و مأیوس و ناامید شد.» (الشیخ، ۱۳۹۰: ۱۵۴)

«مرد واقعی کجا پیدا می‌شود؟ آنها یا علیل و از کار افتاده شده‌اند یا در جنگ و کشتار یکدیگرند. بقیه هم از ترسشان فرار را برقرار ترجیح داده‌اند. اگر هیچ‌یک از این عیوب را هم که نداشته‌باشند یک پول سیاه در جیبشان پیدا نمی‌شود. یا اصلاً بی‌سروپا هستند.» (همان: ۱۱)

در رمان هرس نیز شخصیت امل نمونه‌ای بارز از دختران معاصری است که از رفتار و گفتار مردان زورگو و سرشار از خشونت و بی‌منطقی رنج می‌برند؛ مردانی سختگیر که در داستان‌ها لقب دیکتاتور دارند و زنان در صدد انتقام از آنان‌اند:

«در اتاق امل قفل بود رسول طوری خودش را کوبید به در که قفل شکست و در به دیوار خورد و برگشت. امل پرید سر جاش نشست. رسول پیش چشمش را نمی‌دید. سینه‌اش تیر می‌کشید. دست چپش بی‌حس بود. گلویش تلخ بود. شقیقه‌هایش می‌کوبید. بچه‌ها آمدند تو اتاق امل. انیس و تهانی قایم شده بودند پشت مه‌زیار و با چشم‌های وق‌زده رسول را نگاه می‌کردند. رسول دست انداخت و چوب‌لباسی را برداشت. امل نیم‌خیز شد. مادر رسول از پشت شانه‌های رسول را گرفت. رسول چوب را انداخت و پرید روی سیئه امل. زور ام‌رسول نمی‌رسید بلندش کند. رسول گوش‌های امل را گرفت توی مشت‌هایش و سرش را بلند کرد. سر را که ول کرد خواباند توی گوشش.» (مرعشی، ۱۳۹۶: ۴۴)

۲-۳-۳. خودجویی و خودیابی

«من اجتماعی در مناسبات خانواده، فامیل، گروه‌های اجتماعی، محیط کار و موقعیت‌های فرهنگی است و من فردی در مسائل روحی و روانی فرد مثل عشق، تنهایی و بی‌سرپناهی او نمودار می‌شود. در این

روند نویسنده ناگزیر از بیان محدودیت‌های فرهنگی، تجربه‌های حسی، عاشقانه و جنسی است که گاه با تابوشکنی و نوشتن از ناگفتنی‌ها و سرکشی از وضع موجود همراه است» (پاینده، ۱۳۹۲: ۱۵۴). زنان جوان، در دو رمان مورد بحث نیز، گاه با توصیف فراموش‌شدگی تاریخی‌شان در جست‌وجوی هویت فردی و اجتماعی خویش برمی‌آیند:

«نوال آدم نبود که راه می‌رفت، روح بود، کند و آرام. راه نمی‌رفت، نزدیک زمین پرواز می‌کرد. تنش از تن تمام مردهایش ساخته شده بود. از آقاش، از شرهان و بیشتر از همه از تهانی. منگی‌اش منگی تهانی بود. سفیدی صورتش هم. صدایش هم صدای نوال نبود. کلفت بود و خش‌دار. صدای آقاش بود که از گلوی نوال می‌آمد». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۱۷۹)

«این نخل‌ها مانده بودند جایی که هیچ مردی زنده نمانده بود. سوخته، مرده، اما سرپا. نخل‌ها نگهبان روستا بودند. لشکری همیشگی. همان مردهایی که نوال دنبالشان می‌گشت. مردهایی که در شهر نمی‌دید». (همان: ۱۸۱)

در رمان حنان‌الشیخ اما «روحیه» زنی است که بیش از نوال برای رسیدن به من فردی و اجتماعی خود می‌کوشد و در پی علائق شخصی‌اش می‌رود؛ از نمونه‌های آن تلاش برای یادگیری موسیقی است: «صدای آواز تنها نور روشنی‌بخش در زندگی سراسر درد و محنت روحیه بود. او فهمیده بود با دهانش کاری بهتر و برتر از خوردن و پرچانگی می‌تواند انجام بدهد که ارزش والا و انسانی دارد. آن هنر و آن کار ارزشمند او را در میان زنان شاخص و متشخص کرده بود. ارجی بیش از یک زن عادی و خانه‌دار به او بخشیده بود. او را به صورت و نماد زن درآورده بود». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۱۲۷)

۲-۳-۳-۴. دغدغه زیست

دغدغه زیست و احساس تعلق به دیگری و دل‌بستگی به سویه زمینی زندگی در زن بیش از مرد نمود دارد. فکر زن بر مدار خانه و امور معیشت و ارتقای سطح زندگی و رفاه می‌چرخد. اصالت دنیای مادی در نگاه زنان غالب است و اندیشه زیست بر سایر اندیشه‌های وجودی آنان می‌چربد. (ر.ک: فتوحی، ۱۳۹۲: ۴۲۳)

نوال وقتی به خانه پیش شوهرش رسول برمی‌گردد این چنین از این اتفاق ابراز خوشحالی می‌کند: «نوال خود قدیمی‌اش را دیده بود در چشم او. خودش را، وقتی شرهان هنوز زنده بود... ته دلش ذوق کرده بود از این که بعد از یازده سال دوباره می‌تواند آدم مهم زندگی‌شان باشد». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۹۹)

«کنار آنها تمام مردانی که در خرمشهر شهید شدند از هیچ چیز نمی ترسید. ترس بعدها آمد سراغش؛ در اهواز. بعد از تولد امل (اولین دخترش). بعد از اینکه هنوز جنگ بود و بمباران می کردند و دیگر مردی نبود در خیابان که بجنگد». (همان: ۱۳۴)

الشیخ نیز در رمان خود دغدغه زیستی خود را چنین به تصویر کشیده است:
 «حالا نوبت بقیه افراد خانواده رسید که یکی بعد از دیگری از پی تو روان شوند و به این سرپناه همه بی پناهان جهان برسند. مادر به هنگام رسیدن تو را به سینه اش چسباند. چراکه غم دوری دلبدش سینه اش را سخت سوزانده بود. پدر مرتب تکرار می کرد مجبور بوده به دنبال تو روان شود». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۷۲)

۲-۳-۳-۵. غلبه عشق رمانتیک

در عرصه ادبیات، عشق همواره از بنیادی ترین مسائلی است که نویسندگان و شاعران به آن توجه نشان داده اند. «زن و مرد هر دو عاشق می شوند اما گفته شده که کلمه عشق برای هر دو جنس، ابدأ یک معنا ندارد و این یکی از منشأهای سوء تفاهم های مبهمی است که دو جنس را از هم جدا می کند» (دوبووار، ۱۳۸۰: ۵۶۷). مرعشی و الشیخ کوشیده اند در بطن توصیف آشفته گی فضای داستان که حاصل دغدغه ها و تنش های درونی و گاه کشمکش های بیرونی شخصیت ها با یکدیگر و اوضاع جامعه جنگ زده است از روایت عشق و دلدادگی از منظری زنانه نیز غافل نشوند.

نیروی غریب داستان مرس را در شور رمانتیکی دانسته اند که حاصل پیوند فضای برآشفته جامعه جنگ زده و وضعیت روحی آدم های آشفته است (ر.ک: شجاعت زاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۸). مضمون عشق در هر دو رمان، با نگاهی زنانه، بازتاب یافته است:

آرزو می کردم، ای کاش می توانستم زیر درختان زیتون به گردن او بیاویزم سرم را روی سینه اش بگذارم و به نرمی بگویم: قلب من نیز به همان سرعت می نوازد اگر تنها دست هایم را بگیری از هوش می روم». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۱۳)

«هرچه جلوتر می رفتند صدا بیشتر می شد. رسول فکر کرد باد است که لای تنه های سوخته می پیچد. اما صدا انسانی بود. آهنگ داشت. شبیه نوحه ای که زن های خرمشهر در مرگ شریان می خواندند. در مراسم دفن غریبانه اش بی مادر و بی آشنا. رسول نمی فهمید صدا از کجا می آید. صدا از همه جا شنیده می شد. از زمین و آسمان. صدا اوج می گرفت و رسول حس کرد این نوحه آشنا تر از نوحه خرمشهر است. هر چه فکر کرد یادش نیامد آن را کجا شنیده تا این که زوزه باد قطعش کرد». (مرعشی، ۱۳۹۶:

(۶۱).

۲-۳-۳-۶. در انتظار بودن

ویژگی «در انتظار بودن» هم زنانه دانسته شده است. گویی انتظار، بویژه از بدو شروع نقش همسری و مادری، با زنان عجین شده است. مادران «مدت نه ماه منتظر به دنیا آوردن فرزند خود هستند و این انتظار با نگرانی و انتظار دوران رشد و بلوغ و کمال وی دنبال می‌شود و هیچ‌گاه پایان نمی‌یابد. زن در خانه همواره منتظر همسر و فرزندان خود است که بیرون از خانه در مدرسه یا محل کار به سر می‌برند» (حسینی، ۱۳۸۴: ۹۶-۹۷). در هرس انتظار در وجود شخصیت اصلی زن برای به دنیا آوردن فرزند پسر، انتظار برای یافتن فرزند خود و انتظارهای دیگر حضوری پرننگ دارد:

«صورت نوال داغ شد و نفسش را حبس کرد در سینه تا کار دکتر تمام شود و از اتاق بدود بیرون و برسد به رسول که در آن گرمای داغ خرداد بیرون مطب تکیه داده بود به رنو زردش و منتظرش ایستاده بود». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۳۶)

«نوال نشسته بود پشت پنجره منتظر دخترهایش که از استخر برسند و روز را یک قدم دیگر جلو ببرند. دو زن عرب از کوچه رد شدند. گونی‌های بزرگ نان خشک روی سرشان بود. دخترهای نوال پشت سر زن‌ها دوان‌دوان سرسیدند، وارد حیاط شدند و دویدند توی خانه. انیس پرید بغل نوال». (همان: ۷۱)

«کمد این دستشویی، تکه سیمی به جای کلید داشت. با چراغ‌دستی آن را کاملاً روشن کرده‌ام. روی مرمر آن یک کیف است. در کیف عبایی است که انتظار رسیدن به دست تو را می‌کشد». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۵)

«چرا من در اینجا به انتظار هواپیما نشسته‌ام؟ چرا من در جست‌وجوی زندگی دیگری هستم، درحالی که زندگی همین‌جا درمیان خنده‌ها، دلهره‌ها و پریشانی حتی همین مسافران درحال گریز موج می‌زند؟». (همان: ۳۰۰)

۲-۳-۳-۷. رؤیایپردازی و رؤیابینی

خودگویی در نوشتار زنانه پرننگ‌تر از گفت‌وگوست. زنان چون «واقعیت را برخلاف تصورات خویش می‌یابند بنابراین در لاک تنهایی فرو می‌روند و برای ایجاد توازن بین واقعیت با ایده‌آل‌ها و همچنین برقراری ارتباط بین خود با سایرین خیال‌بافی می‌کنند». (زارع برمی، ۱۳۹۷: ۴۶)

در هرس نوال با رؤیای به دنیا آوردن فرزندِ پسر روزگار می گذراند اما رؤیایپردازی در زارهای زنی به نام بیروت بیشتر در موضوع عشق و رهایی بیروت از جنگ است؛ اما از آنجا که نویسندگان هر دو اثر زن هستند رؤیایپردازی در هر رمان به خوبی نمود پیدا کرده است:

«رسول اسم شرهان را که شنید تکان خورد. چیز گرمی از سینه اش توی پاها ریخت. تصاویر غریبی از ته مغزش بالا می آمدند که مثل خواب فراموش شده ای گنگ و دور بودند». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۲۱)

«اما تا چشم هایش را می بست همه جا تهانی را می دید که دارد می میرد و دارد به او نگاه می کند. چشم هایش را باز می کرد و می بست و تهانی را می دید که دارد با چشمان باز می میرد». (همان: ۱۴۳)

«من به راستی عاشق تو هستم. خوب به یاد می آورم عادت کرده بودم هر وقت چشم باز می کنم، اولین چیز قابل رؤیت در برابر چشمانم حضور ناصر باشد. چون مطمئن بودم او تمام شب راه، از وقتی کلید چراغ برق را زده ام، پشت پلک های من به سر برده است». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۶)

«در چنین لحظاتی در انتظار گلوله ای می نشیند که در خیال پیشانی او را نشانه گرفته است و از ترس به رختخواب پناه می برد. اما در جنب وضع و حالی چه کسی توان خوابیدن دارد؟». (همان: ۲۲۷)

۲-۳-۳-۸. کاشانه دوستی

کاشانه دوستی از مضامین زنانه دیگری است که در هر دو رمان، با کیفیت متفاوت، وجود دارد؛ در هرس، نوال حاضر به ترک خانه و شهر خود نیست و بیشتر وقایع رمان در فضای خانه برای نوال رخ می دهد اما در رمان دیگر کاشانه بیشتر به معنی سرزمین است، سرزمینی که آسمانها تا لحظه آخر قادر به ترک آن نیست.

«نوال نمی خواست برود. همه کس و کارش خرمشهر بودند. آقاش و عاموهاش و پسرعاموهاش. نمی خواست این قدر دور باشد از همه». (مرعشی، ۱۳۹۶: ۲۶)

«رسول بلند شده بود. صورتش سرخ بود. گفته بود: «خودت خواستی» از خانه مادرش بیرون رفته بود و نوال با دخترش برگشته بود توی اتاقی که تمام ماه های بعد از مردن شرهان پشت در بسته اش مانده بود و زل زده بود به دیوارها، منتظر لحظه ای که رسول برگردد و بگوید: بلند شو لباس بپوش برگردیم خرمشهر، خونه مون». (همان: ۵۲)

«توانستی یک آشپز لبنانی پیدا کنی تا برایت کباب و دم پخت بپزد؟ راستی پسر ت که تنیس بازی می کرد، برای قهرمانی رفته است؟ دلت برای خانه (میهن) تنگ شده است؟ او! چرا باید دل تنگ شده

باشی؟». (الشیخ، ۱۳۹۰: ۸)

«دنبال گفته‌اش را گرفت: اصلاً لزومی ندارد مقامات این قدر نگران من باشند. من اینجا درست در

خانه خودم هستم». (همان: ۳۰۲)

۳. نتیجه‌گیری

مقایسه تطبیقی روایت زنانه از جنگ در هرس و زارهای زنی به نام بیروت در سطح واژگان، نحو، جملات و محتوا نشان می‌دهد که بازتاب عواطف و احساسات راوی یا نویسنده زن در این دو اثر، توصیف جزئیات، ساده‌نویسی و استفاده از وجه پرسشی و دعایی (دعا و نفرین) به خوبی مشهود است؛ همچنین از آنجا که کوتاهی جمله با جزئی‌نگری ارتباطی مستقیم دارد، زنان نویسنده با نگاه ریزین خود محدوده جمله را کوچک‌تر کرده و بیشتر از جملات کوتاه و ساده استفاده کرده‌اند. تعابیر عاطفی رایج در کلام زنان نیز که نشان‌دهنده شور، هیجان و احساسات گوینده است در قلم هر دو نویسنده دیده می‌شود. هر دو نویسنده زن کوشیده‌اند اندوه، شادی، درد، لذت، ستایش و آفرین، نفرت، تعجب، حسرت را در قلمشان جاری کنند.

در سطح محتوایی، در رمان هرس، رسول نمونه‌ای از مردان جامعه مردسالار است که زن را «دیگری» می‌پندارد و در همه حوزه‌های زندگی، شغل و خانواده‌اش، به فاصله‌گذاری ارزشی معناداری با جنس زن قائل است. تفاوت‌گذاری تبعیض‌آمیز رسول بین فرزندان دختر و پسر و لذت و قدرت بی‌پایانی که از داشتن پسر (ولو ناتنی) به او دست می‌دهد، نمونه دیگری از ارزش‌گذاری به جنس مرد و فراموشی زن است. خودجویی و خودیابی زنان نیز در هر دو رمان شواهدی دارد و هر دو نویسنده، تجربه زنانه را بر مدار جست‌وجوی خویش و جنسیت زنانه خویش نهاده‌اند. هر چند شخصیت‌های زن در این دو اثر هریک به روش خود در جست‌وجوی هویت و جایگاه خویش هستند. مضامینی همچون رؤیا و خیال‌پردازی و تمایل به خانه و کاشانه نیز در هر دو رمان مشهود است. زنان داستان، با رویاپردازی، از واقعیت دنیای بیرون به آنچه که دلشان می‌خواهد می‌گریزند. دغدغه زیست هر دو شخصیت زن در این دو اثر نیز خانواده و بنیاد زندگی است. اما توجه به مضمون عشق رمانتیک در اثر حنان الشیخ بیشتر نمود دارد و روابط عاطفی آسماهان، شخصیت اصلی و راوی رمان، با افراد مختلف نیز در واقع گذرگاهی است برای پایان یافتن تردیدهای روحی و روانی وی و رسیدن به خودشناسی؛

البته جذابیت رمان هرس نیز در شور رمانتیکی است که از به هم آمیختگی فضای جامعه و وضعیت روحی آدم‌ها ناشی شده است.

منابع

- اسکویی، نرگس (۱۳۹۹). «تحلیل دیدگاه نجات زمین توسط زنان در رمان هرس با رویکرد بوم‌فمینیستی». زن در فرهنگ و هنر، شماره ۴، ۵۶۷-۵۸۶.
- <https://doi.org/10.22059/jwica.2021.320815.1560>
- اصلانی، محمدرضا (۱۳۸۳). تعامل زبان و جنسیت و کارکردهای آن در ادبیات داستانی معاصر فارسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور، استاد راهنما: یحیی مدرس.
- پاینده، حسین (۱۳۹۲). «داستان زنانه در ادبیات معاصر ایران». داستان، شماره ۵۶، ۱۶۶-۱۷۳.
- جعفری، مژگان و همکاران (۱۴۰۰). «سیر کاربرد انگاره‌های زنانه زبان در دو کتاب یکشنبه آخر و دختر شینا با نگاهی به رویکرد زبانی سارا میلز». متن پژوهی ادبی، دوره ۲۵، شماره ۸۹، پاییز، ۵۹-۸۵.
- <https://doi.org/10.22054/ltr.2020.34489.2366>
- حسینی، مریم (۱۳۸۴). «روایت زنانه در داستان‌نویسی زنانه». کتاب ماه ادبیات و فلسفه، شماره ۹۳، تیرماه، ۹۴-۱۰۱.
- دوبووار، سیمون (۱۳۸۰). جنس دوم. ترجمه قاسم صنعوی، تهران: توس.
- رجب بلوکات، کلثوم (۱۳۹۵). زنانه‌نویسی در رمان‌های فرشته ساری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه سمنان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، استاد راهنما: عبدالله حسن‌زاده.
- زارع برمی، مرتضی (۱۳۹۷). «نمودهای زنانگی و مردانگی در زنانه‌نویسی و مردانه‌نویسی». ادبیات پارسی معاصر، دوره ۸، شماره ۲، ۹۱-۱۰۸.
- زرلکی، شهلا (۱۳۸۲). زنان علیه زنان؛ جستاری روان‌شناختی بر آثار آلبادسس پدس، تهران: فرهنگ کاوش.
- شجاعت‌زاده، تهمینه و همکاران (۱۳۹۹). «نظریه افتراق زنان و تحلیل آن در رمان هرس نوشته نسیم مرعشی». نقد و نظریه ادبی، سال پنجم، دوره اول، بهار و تابستان، ۱۲۳-۱۴۲.
- <https://doi.org/10.22124/naqd.2020.12199.1623>
- الشیخ، حنان (۱۳۹۰). زارهای زنی به نام بیروت. ترجمه علی جعفری، تهران: نشانه.
- عاملی رضایی، مریم (۱۳۹۸). «جنسیت و قدرت در گفتمان زنانه رمان‌نویسی ایران (با تکیه بر رمان‌های زنان در دو دهه ۷۰-۸۰)». نقد و نظریه ادبی، دوره ۴، شماره ۲، شماره پیاپی ۸، ۹۹-۱۲۴.
- <https://doi.org/10.22124/naqd.2019.11988.1606>
- عیاری، مژگان (۱۳۸۳). «زن و زنانه‌نویسی». مردم‌سالاری، شماره ۲۱، ۳۰ خرداد.
- فتوحی، محمود (۱۳۹۲). سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها. چاپ دوم، تهران: سخن.
- کراچی، روح‌انگیز (۱۳۹۴). «چگونگی تأثیر جنسیت بر ادبیات». زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، دوره ۷،

شماره ۲، ۲۲۳-۲۴۱. <https://doi.org/10.22059/jwica.2015.57577>

لیکاف، رایین تالمک (۱۳۹۹). *زبان و جایگاه زن*. ترجمه مریم خدادادی و یاسر پوراسماعیل، تهران: نگاه. محمودی بختیاری، بهروز و مریم دهقانی (۱۳۹۲). «رابطه زبان و جنسیت در رمان معاصر فارسی: بررسی شش رمان». *زن در فرهنگ و هنر*، دوره ۵، شماره پیاپی ۴، ۵۴۳-۵۵۶.

<https://doi.org/10.22059/jwica.2014.50244>

مرعشی، نسیم (۱۳۹۶). *هرس*. تهران: چشمه. نیک‌منش، مهدی و مناجی خانی (۱۳۹۲). «تجلی نوشتار زنانه در کتاب دا». *زبان پژوهی*، دوره ۴، شماره ۸، ۲۲۹-۲۵۳.

نیکویخت، ناصر و همکاران (۱۳۹۰). «روند تکوین سبک زنانه در آثار زویا پیرزاد تحلیلی بر پایه سبک‌شناسی فمینیستی». *نقد ادبی*، دوره ۵، شماره ۱۸، ۱۱۹-۱۵۲.

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.20080360.1391.5.18.7.5>

References

- Oskui, N. (2021). Analyzing the point of View of Saving the Earth by Women in the Novel "Pruning" with a Feminist Approach. *Women in Culture and Art*. 12(4), 567-586. (In Persian).
- Aslani, M. (2005). The Interaction of Language and Gender and its Functions in Contemporary Persian Fiction. Master's Thesis of Payam-e Noor University. Supervisor: Yahya Modaresi. (In Persian).
- Payande, H. (2014). *Women's Stories in Contemporary Iranian Literature*. Story. No. 56. 166-173. (In Persian).
- Jafari, M. & Colleagues. (2022). "The Course of Using Feminine Concepts of Language in the Two Books *The Last Sunday* and *Sheena's Daughter* with a Look at Sarah Mills Linguistic Approach". *Literary Research Text*. 25(89), 59-85. (In Persian).
- Hosseini, M. (2006). "Female Narration in Female Fiction Writing". *The Book of the Month of Literature and Philosophy*. Number 93, 94-101. (In Persian).
- de Beauvoir, S. (2002). *The Second Gender*. Translated by; Qasem Sanavi. Tehran: Toos publications. (In Persian).
- Rajab Bloukat, K. (2016). "Feminist Writing in Fereshte Sari's Novels". Master's Thesis of Semnan University. Faculty of Literature and Humanities. Supervisor: Abdullah Hassanzadeh. (In Persian).
- Zare'e Barimi, M. (2017). "Exhibits of Femininity and Masculinity in Feminine and Masculine Writing", *Contemporary Persian Literature*, 8(2), 108-91. (In Persian).
- Zarlaki, S. (2004). *Women Against Women*; Psychological Research on the Work of Alba Dess Pedes. Tehran: Farhang Kavosh. (In Persian).
- Shoja'at zadeh, T. & Colleagues. (2019). "The Theory of Women's Differentiation and its

- Analysis in the Novel *Haras* Written by Nasim Marashi". *Literary Criticism and Theory*. 5(1), 123-142. (In Persian).
- Al-Sheikh, H. (2010). *Beirut Blues*. Translated by; Ali Jafari. Tehran: Neshaneh. (In Persian).
- Ameli Rezaei, M. (2018). "Gender and Power in the Female Discourse of Iran's Novel Writing (based on women's novels in the two decades of the 70s-80s)". *Literary Criticism and Theory*. 4(2), 124-99. (In Persian).
- Ayari, M. (2005). *Women and Women's Writing*. Number. 21. (In Persian).
- Fotuhi, M. (2012). *Stylistics: Theories, Approaches and Methods*. Second edition. Tehran: Sokhan Publications. (In Persian).
- Kerachi, R. (2014). *How Gender Influences Literature*. Women in Culture and art (women's studies). Period 7. Number 2. 223-241. (In Persian).
- Lakoff, R. (2019). *Language and position of women*. Translated by; Maryam Khodadadi and Yaser Pour Esmail. Tehran: Negah Publications. (In Persian).
- Mahmoudi Bakhtiari, B., Deghani, M. (2012). "The Relationship between Language and Gender in the Contemporary Persian Novel: A Review of six Novels". *Women in Culture and Art*. 5(4), 543-556. (In Persian).
- Marashi, N. (2016). *Haras*. Tehran: Cheshme Publications. (In Persian).
- Nik Manesh, M., Borji khani, M. (2012). *Manifestation of Women's Writing in Da book*. *Linguistics*. 4(8), 229-253. (In Persian).
- Nikobakht, N., colleagues. (2012). "The Development Process of Female Style in the Works of Zoya Pirzad, An Analysis Based on Feminist Stylistics". *Literary Criticism*, 5(18), 119-152. (In Persian).



الرواية النسائية عن الحرب في كتاب هرس نسيم مرعشي و كتاب بريد بيروت لحنان الشيخ

مهديه همتي | مهسا رون*

١. طالبة الماجستير فى فرع اللغة الفارسية و آدابها، كلية الآداب و العلوم الإنسانية، جامعة الإمام الخمينى الدولية، قزوین، ایران. العنوان الإلكتروني: mahdiyeh9921@gmail.com

٢. الكاتبة المسؤولة، أستاذ مساعد فى قسم اللغة الفارسية و آدابها، كلية الآداب و العلوم الإنسانية، جامعة الإمام الخمينى الدولية، قزوین، ایران. العنوان الإلكتروني: rone@hum.ikiu.ac.ir

الملخص

معلومات المقال

تعتبر الكتابة النسائية أحد المقاربات البارزة في النقد النسوي الذي يعتبر روايات النسائية مختلفة عن كتابات الرجال. يظهر هذا الاختلاف في استخدام الكلمات العاطفية، و الكلمات الملونة، و الكلمات القسمة، و العبارات التعليلية، المشددات (المكثفات) و الخصائص النحوية مثل استخدام جمل الدعاء (للجنة والدعاء)، و الجمل الوصفية، و الجمل الاستفهامية على شكل حديث نفس، و الجمل القصيرة و الكتابة البسيطة. مواضيع مثل نسيان المرأة، و كراهية الرجال، و البحث عن الذات، و الاهتمام بالحياة، و سيطرة الحب الرومانسي هي أيضًا من بين محتوى المرأة. رحمت نسيم مرعشى في كتاب هرس و حنان الشيخ، كاتبة لبنانية، في كتاب بريد بيروت زوايا مختلفة لموقف المرأة في الأسرة و المجتمع الذي مرزته الحرب. وفي البحث الحالي باستخدام المنهج الوصفي التحليلي و المنهج المقارن و صفت رواية المرأة عن الحرب في هاتين الروايتين وتأثير الحرب على حياة المرأة و قيودها الجنسية في المجتمع الذكوري، و تبين أن الكاتبات يؤكدن أكثر على عواقب الشديدة للحرب و استناداً إلى روحهن الأنثوية، لقد عبروا بتعبير العاطفية عن حزنهم و تضحياتهم في الحرب، رووا الحرب و لم يشيدوا بما قُط. تناولنا كاتبتنا مع استخدام التعابير العاطفية الأنثوية، مع ذكر لون الكلمات، و التقسيم و الجمل الدعائية و العاطفية و الاستفهام، و الكتابة البسيطة و الجمل القصيرة موضوعات مثل انتقاد نسيان المرأة، و سلطة الذكور، و البحث عن الذات، و الحب، و ما إلى ذلك.

نوع المقال: مقالة محكمة

الوصول: ١٤٤٥/٠٢/٠٩

التقيق والمراجعة: ١٤٤٥/٠٦/٢٩

القبول: ١٤٤٥/٠٧/٠٢

الكلمات الدلالية:

الأدب الحربي،

الكتابة النسائية،

هرس،

نسيم مرعشى،

بريد بيروت،

حنان الشيخ.

الإحالة: همتي، مهديه؛ رون، مهسا (١٤٤٥). الرواية النسائية عن الحرب في كتاب هرس نسيم مرعشي و كتاب بريد بيروت لحنان الشيخ. *بحوث في الأدب المقارن*، ١٤ (٢)،

١٦٩-١٤٣



© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/JCCL.2024.9455.2530